

CELÂL BAYAR'LA BİR SÖYLEŞİ

Muhsin Karabay

- Rahmetli devlet adamımız, Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın vefatının üzerinden seneler geçti. Yıllar önce yayımlamak üzere hazırlamış olduğum bu sohbet [söyleşi], çeşitli ihmaller yüzünden okuyucusuna ulaşamamıştı.

29 Ağustos 2004 tarihli *Halk'a ve Olaylara Tercüman* gazetesinde Sayın Ünal Sakman'ın "Bayar'dan Dersler" başlıklı yazısını okuyunca hemen bu sohbeti hatırlamıştım.

Onun da üzerinden yine seneler geçti. İnsanın yaşı ilerleyip de kaybettiklerinin sayısı çoğalınca hepsinin tek tek vefat yıl dönümlerini hatırlamak pek kolay olmuyor. Aslında onları hatırlamak için bu yıl dönümlerine de hiç ehemmiyet vermem ben çünkü onlar her an kalbimizin, gönlümüzün en müstesna yerindedirler. Bu vesileyle bir kez daha bu memleketin yetiştirdiği ve vatan toprağına emanet ettiği evlatlarıyla birlikte değerli devlet adamımız Celâl Bayar'ı da rahmet ve şükranla anıyoruz.

1983 yılında, İstanbul'a geldikten sonra tanışmak istediğim şahsiyetlerden biri de Celâl Bayar'dı. Değişik devirlerde, çeşitli mevkilerde bulunmuş; neredeyse bir asrı geride bırakmış böylesine mühim bir devlet büyüğümüzden öğrenebileceğimiz epeyce şey vardı mutlaka. Edebiyat Fakültesinden arkadaşlarım; Nazım Kuruca, Hüseyin Gökçe, Abdülvahap Özer ve Sinan Yelken'le birlikte Çifte Havuzlar'da bulunan köşke gitmiştik. Kapı açılmadan önce epey tedirgindik. Nasıl karşılanacağımızı merak ediyorduk. İstedığımız şekilde sorular sorabilecek ve gerektiği gibi rahat olabilecek miydik?

Oysa oturup sohbele başladığımızda endişelerimizin ne kadar yersiz olduğunu anladık. Doğrusunu söylemek gerekirse karşımızda düşündüğümüzden çok farklı bir Celâl Bayar bulmuştuk. İlerlemiş yaşına rağmen bizi hayrette bırakan müthiş bir hafıza, dinçlik ve meclisara bir dille karşılaşmıştık... Ayrıca kıyafetine gösterilmiş olan zen de onun devlet adamlığının küçük fakat çok mühim bir nişanesi olarak insanda bir hürmet duygusu uyandırıyor. Kendisini her ziyaret edişimde kıyafetinden konuşmasına kadar aynı titizliğe sahit olmuştum.

Ayaktakiler, soldan-Nazım Kuruca, Abdülvahap zer, Hüseyin Gökçe; Oturanlar Ahmet Gürsoy ve Celal Bayar

Hayatla bağlarını hiç ko-parmamıştı. O gün beraberimde götürmüş olduğum, kendisi hakkında uzun yıllar önce Ziya şakir tarafından yazılmış olan kitabı büyük bir ilgiyle karşılamış ve benden okumak için rica etmişti. Okumaya karşı olan ilgisini daha sonraki ziyaretlerimde de fark etmiştim. Günlük gelişmeleri, gelip gidenlerden ve özellikle basından takip ediyordu. şimdi sizleri bu sohbetle baş başa bırakıyoruz...

- *Efendim bugün sizlerle değişik konular üzerine sohbet etmek istiyoruz. Arzu ederseniz önce siyasetten olduğa farklı bir konuyla başlayalım. Mesela edebiyat... Sizin en çok etkilendiğiniz Türk yazarı veya şairi kim oldu?*

Celâl Bayar: Ben şair olarak kıymeti itibarıyla değil, intihap ettiği mevzu itibarıyla hamasi bir devre yaratmış ve kendim de o devirde yetiştiğim için Namık Kemâl'e çok bağlıyım. O inkılabaya yetişmiş olan ve istidat gösteren gençlere büyük hizmet etmiştir. Hl da onun tesiri altındayım. Sanat bakımından ondan yüksek olanları var, bizatihi edebiyatın şahsına ait olanlar var.

Muhsin Karabay, Celal Bayar ve bir ziyaretçi

- *Hocam, benim şöyle bir soru aklıma geliyor: Namık Kemâl belli bir siyasi rejim aleyhine yazdı ve o rejimi yıkmak istiyordu. 12 Eylül öncesinde de birçok olay yaşandı. Bunları kıyaslamamız mümkün mü acaba?*

Celâl Bayar: Ben Namık Kemâl için böyle bir devir bilmiyorum. Biraz izah eder misin? Bu biraz Namık Kemâl'in aleyhinde oldu. Seninle münakaşa edelim.

- *Mesela Namık Kemâl, "Vatan Yahut Silistre"yi yazdı. Hakkında tahkikat açıldı, sürüldü. Gayesi vatan için, millet için mücadele etmektir. Kalem savaşı verdi önce fakat devir bunu kabul etmedi.*

Celâl Bayar: O, devrin kabahati, Namık Kemâl'in değil. Bilakis kendisini takdir edeceklerine, mağdur ediyorlar. O hamasi şiirlerinden dolayı değil, Jön Türkleri fazla tuttuğu için, o zamanın müstebit olan hükûmeti elbette istemeyecektir. Bu, Namık Kemâl'in lehine kaydedilecek bir hadisedir. Size Atatürk'le bu mesele hakkında aramızda geçmiş bir hadiseyi isterse-
niz anlatabilirim.

Atatürk, Cumhuriyet Bayramı'nda yapılan resmigeçitler için Ankara'ya dışarıdan gelen askerlerin subaylarına Ankara Palas Oteli'nde yemek verir ve gider onlarla mevzu bulur konuşurdu. Maksudı, o gençlere kendini tanıtmak ve onlara telkinde bulunmak. Öyle bir akşamda oraya gidiyor. Yanında da Naci Paşa vardır. Naci Paşa; yumuşak karakterli, çok terbiyeli ve padişahın da yaverliğini yapmış birisidir. Atatürk, askerlere Namık Kemâl'le ilgili görüşlerini söylüyor; Namık Kemâl cahildi. Naci Paşa da bunu -benim gibi- hazmedemiyor. İlim meselesinde birbiriyle kıyas edersek pek çok birbirinin üstünde insanlar bulunur fakat hepsinin de ayrı ayrı kıymetleri vardır. Namık Kemâl de o kıymetlerdendir ve sonra Atatürk'ün yazı stiline, üslubuna bakarsanız hâlâ Namık Kemâl'in üslubunun kokusu ve şekli mevcuttur. Ancak bunu kimse kendisine söyleyemez; o da Namık Kemâl'in devrinden, telkinatından, talebeyken hissesini almış benim gibi. Naci Paşa bundan ürüyor ve izhar ediyor. Atatürk, onun da böyle ürktüğünü söyleyerek beğenmediği kısma ilave ediyor. Ben Naci Paşa'yı müdafaa ettim. Böyle bir ziyafette, ben evvela şöyle başladım: "Ben Naci Paşa'nın yerinde olsaydım size karşı kendimi müdafaa ederdim" dedim. "Nasıl, nasıl efendim?" dedi ve benim bu sözümde de pek hoşlanmadı. Ben ileri gittim; "Şairler zamanlarından ilham alarak yazarlar", dedim. "Evet, öyledir", dedi. "Onun devrinde; Osmanlı İmparatorluğu'nu yivleri aşınmış, dağa çıkan bir farikülere benzetebilir miyiz?" dedim. "Aksini söyleyemeyiz", dedi Atatürk. Namık Kemâl; öyle bir devrin içerisinde hamasi birtakım sözleriyle, yazılarıyla gençliğe maneviyat aşıyordu ve o devrin bu felaket günlerinde millete ümit veriyordu. Bu üslubuyla, yazılarıyla, intihap ettikleri mevzularıyla kendisine kıyılacak adam değildir. "Benim şairlerim vardır, Namık Kemâl'den daha ileridir", dedi. O zamanların valilerinden ve şairlerinden -eğer isminde yanılmıyorsam- bir Samit Bey vardı. Onun bir şiiri vardı Aydın hakkında. Yunanlılar Aydın'ı işgal ettikleri vakit bir şiir yazmış ve şiirinin nihayetinde; "Aydın, güzel Aydın, ah bir kere kurtulaydın". Bunu okudum kendisine ama o; bunu Aydın'ın kurtarılmış, parlak bir devrinde yazmıştı. "Senin devrinde yetişmiş adam, Namık Kemâl devriyle mukayese edilemez", dedim. "Doğru söylüyorsun ama", dedi, "yine ben haklıyım."

Kafamda en büyük şair kimdi diye arıyorum. Bir tuhafım, yeni kalktım, bulamadım. Kâbe'yi yazmıştır Kanunî devrinde; "Cibril git haber ver Sultan-ı Enbiya'ya, Hüseyin düştü atından Kербela'da." Garip şey, sanki Peygamberimizin adını unutmuşum gibi geliyor bana, en büyük şairimizin adını hatırlayamadım. Namık Kemâl'i diğer noktalarla itham etmek isterler. "Abdülhamit'ten para almış." derler. Bence alabilir. O zamanın mantalitesine göre padişahların para verdiği zaman buna *İhsan-ı Şahane*

derlerdi. “Rüşvet”, “satın alma” manası kimsenin aklına gelmezdi. Padişah veriyor, almış olabilir ama almaya ona manen borçlanmasa daha büyük kıymeti olur. Türk’ün en büyük şairinin adını bulamadık.

- *Hocam, Fuzûlî mi?*

Celâl Bayar: Evet, Fuzûlî. Çok veluttur. Türk şairlerine rehberlik yapmıştır.

Ahmet Bey (C. Bayar’ın damadı): Arapça ve Farsçayı iyi bilmediğimiz için bunları pek anlayamadık.

- *Hocam, Ahmet Bey de eski lisana vâkıf olamadığımız için eski şairlerimizi anlayamadığımızı söylüyor. Biz genç nesiller hiç anlayamaz hâle geldik. Buradan dil meselesine, dil faciasına gelmek istiyorum. Lisanımız, nereden nereye geldi? Bugün büyük bir tartışma söz konusu. Atatürk, Sadri Maksudi Arsal’ın “Türk Dili İçin” adlı kitabının başına bir ön söz yazmış. Atatürk; burada, lisanımız hakkındaki görüşünü açıklıyor ve “Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.” diyor. Uydurmacılar sadece bu bölümü alıp Atatürk’ün arkasına sığınmaya çalışıyorlar. Oysa Atatürk; bu “ön söz”ün başında, ilk paragrafta “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin, millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir, yeter ki bu dil şuurla işlensin.” diyor. Oysa onlar, dilimizi şuursuzca işlediler ve âdeta zorla bazı kelimeleri halka kabul ettirmeye çalıştılar. Daha sonraki yıllarda Atatürk’ün içine girilmiş olan bu özleştirme hareketinin çıkar yol olmadığını anlayarak bundan vazgeçtiğini anlıyoruz ama onlar, bunu bir türlü kabul etmek istemiyorlar. Siz, o günleri yakından yaşadınız. Bize biraz o günlerden bahsedebilir misiniz?*

Celâl Bayar: Sadri Maksudi’yi tanırım. Beraber mebusluk yaptık. Çankaya’daki toplantılarında ben de bulundum. Maksudi Bey ile Atatürk bir meselede münakaşa etmişlerdi ve ben de orada tesadüfen bulunmuştum. Atatürk, nereye gitse Dil Teorisi’ne ait münakaşa yapılabilir diye siyah bir tahtayı beraberine alırdı. Evvela vagona o tahta yerleştirilirdi. Giderdi, profesörleri kaldırırdı. Âdeta mâni hâline gelmişti. Bal Mahmut’u bilirsiniz. Çok zarif, kibar adamdır. Ben onunla her yaz deniz seyahatine çıkarırdım. Bir kotram vardı. Ta Muğlalara kadar giderdik. Atatürk de Florya’da.

Bal Mahmut ve arkadaşlarla yola çıktık. Ben onlara; “Bana izin vereceksiniz Florya’da inip Atatürk’e veda edeceğim, ondan sonra gece devam edeceğiz.” dedim. Bal Mahmut da benimle geldi. Atatürk’ün sofrası kurulmuş; yüksek seviyede insanlar var, kalabalık. Bir doktor vardı; Dilemre, tıp doktoru, o da espri sahibidir. “Isı” kelimesi Türkçe midir, değil midir, onun münakaşasını yapıyorlar. Profesörler hiç altından kalkamıyorlar. Konuştuk. “Kim

var yanınızda?” dedi. Mahmut Bey’i tanır, onun olduğunu söyledim. “Haber iletin gelsin.” dedi. Mahmut Bey geldi. Salih Bey vardı; mebus, Selanikli. Atatürk’ün mahalle ve gençlik arkadaşı. Belki ailesi tarafından bir karabet var. Salih Bey sofranın diğer ucunda oturuyor. Bu doktor

Muhsin Karabay, Celal Bayar’la

meselesini kapatmak için Atatürk’e: “Mahmut Bey diyor ki ben Dil Teorisi’ni hatmetmişimdir, yutmuşumdur.” dedim. “Kalksın.” dedi Atatürk. Hâlbuki Mahmut Bey’in, yalnız; Atatürk, Dil Teori’siyle meşguldür diye, haberi var o kadar. O siyah tahtanın başına geçti: “Siz”, dedi “bir seyahate çıkıyorsunuz, bu bir kotra seyahati oluyor. Kotra, Dil Teorisi bakımından nedir?” İştittiği kadarıyla; “Kotra, kooo”, dedi. Hecelerine göre hüküm veriyor. Ben dinler dururdum bunları ama altından kalkamazdım. Atatürk, “Türkçe’de ‘ko’ yoktur.” dedi. Mahmut hemen atıldı, “Türkçe’de ‘ko’ yoktur”, dedi.

Nuri Conker isminde Atatürk’ün yakınlarından bir asker vardı fakat çekilmiş askerlikten, mebus. O; “Atatürk; hayatında, bizim olmayacak sandığımız şeylerden, ne demişse hepsini yapmaya muvaffak olmuştur, ondan dolayı bu Dil Teorisi’nin çıkmaz, doğru olmayan bir mesele olduğunu hissediyorum ama diğer hepsinde muvaffak olduğu için, söylemeye cesaretim yok.” derdi.

Birden terk etti Atatürk Dil Teorisi’ni. Bir daha ağzına almadı. Atatürk’ün yaptığı şey; kökünden değiştirmek istiyordu lisanı. Zenginleştirmek gâyesiyle sadeleştirmek. Atatürk’ün dil meselesindeki çalışmasını hülasa edersek ben meşgul olmadım diyorum ama biraz da ilgilendim, fikir edindim ve sonra da bu Arapça kelimedir, at; Farsçadır, at; dil fakirleşiyor fakat Türkçede kullanılacak kelimeler var iken Arapçanın tercihen kullanılmasının da aleyhindeydi. Ürdün Kralı Abdullah iyi Türkçe bilirdi ve konuşması da o Arap şivesini tamamen kaybetmiş, Boğaziçi şivesini en güzel Türkçe olarak kabul ederdi. O dili kullanırdı. Sultan Abdülhamit zamanında İstanbul’da bulunmuştu. O, bana anlatmıştı. “Bizden, siz bazı kelimele-

ri almışsınız ama onların şeklini değiştirmişsiniz, sonra biz onları sizden almışız.”

Atatürk'e, “Kızilderililer Türk'tür, Anadolu'dan geçmişlerdir. Onlar hakkında bir kitap yazılmış.” diye söylenmiş. Getirtti o kitabı ama “onlar Türk'tür.” diyemedi.

- *Hocam, peki; günümüzde lisanımızı bozmaya, onu uydurma kelimelerle doldurmaya çalışanlar var. Bunların varmak istediği hedef nedir acaba?*

Celâl Bayar: Cemiyetin nizamını bozmak. Mesela Türkistan'daki Türklere ayrı ayrı gramer yapıp veriyorlar. Gayeleri, lisanı parçalamak. Ferit Tek vardı; Türkiyatçıydı ama aslı diplomat. Japonya'ya sefir olmuştur. Avdet ederken trenin durduğu yerlerde, görüştükları Özbekler sormuşlar: “Nereden öğrendiniz bu Türkçeyi?” diye. Türkçe konuşuyorlar. Ben bu dil meselesinde, Fransızların takip ettikleri usulü beğenirim. Onlar, önce Latinceyi ihraz etmişler; kelimeyi intihap ederken manasına değil, lisandaki telaffuz şekline bir ahenk veriyor mu, vermiyor mu evvel emirde ona dikkat ederler. Bizim lisanda, Türkçede “kaf” kelimesi çoktur. Onlar; lisanlarını temizlemişlerdir, lisana ahenk verecek kelimeleri evvel emirde seçmişlerdir. Bizde bunu düşünen yok. Farsçayı bize mektepte okutmuşlardı. Hoşuma giderdi. Birkaç defa İran'a sefer yaptım. Dinlerdim. Farsçada var bu ahenk. Şah'la konuşurlardı; âdeta müzik gibi tesir ederdi. Bence de bizim lisan da, ne koyu şekilde eskisi gibi olsun. Ne ona taraftarım ne de bulduğunu al, yalnız ilave et, adet olarak, sayı olarak çok olsun. Bunu da fazla bulurum. Evvela kelime lisana uygun olmalı, telaffuz kolay ve ahenkli olmalı. Ben buna taraftarım ama bir edebiyatçı değilim fakat edebiyatçıların dostuyum.

- *Hocam müsaadenizle ben de bir soru sormak istiyorum. Siz devletin en yüksek mevkisinde bulunmuş birisiniz. Doğuda kanayan bir yara var. Cumhuriyet'ten beri doğuya el atılmamış, ihmal edilmiş, gerekli doktor, hemşire, öğretmen vs. gönderilmemiş, sadece polis ve jandarma suçlu yakalamaya gönderilmiş.*

Celâl Bayar: Ben bu hükmün aleyhindeyim. Böyle bir hüküm doğu vilayetlerimiz hakkında yoktur.

- *Ancak hocam, gazetelerde okuyoruz; hastalar sedyelerle taşınıyor, doktor bulunamıyor; çocuklar, doktorsuzluk, hemşiresizlik ve ilaçsızlıktan ölüyor. Bunlar da bir gerçek hocam.*

Celâl Bayar: Türkiye küll hâlinededir. İnkişaf etmektedir. Bizde bir kanaatsizlik vardır ve ben kanaatsizlik demek suretiyle ortaya çıkmak istemiyorum çünkü daha ilerisini arıyorlar. Sonra biz öyle bir memlekette idik ki

Soldan-Ahmet Gürsoy, Muhsin Karabay, Nazım Kuruca,
Hüseyin Gökçe, Sinan Yelken ve bir ziyaretçi

İstanbul'dan İzmit'e gidemezdik. Karadan münasebetler kesilmiş; bunlar içerisinde ayrı, tamamen ayrılmış ve medresenin tesiri altında. "Aman ha gâvur olursun yapma!" Eskiden ayrılıklar vardı fakat bugün Şark ve Garp diye bir mefhum kabul ederek, onlar ileri gitti, biz geri kaldık şeklindeki bir hareketin memlekete muzır olduğuna kaniyim. Bunun altından bir şey çıkıyor; ayırıyorlar memleketi. Bir defa böyle bir şey yok. Sonra yol meselesi mühimdir. Şimendifer yapılalı, münasebetler tesis edileli ne kadar oldu? Mesela Diyarbakır medeni bir şehir hâlinindedir. Erzincan'ın Kastamonu'dan hiçbir farkı yoktur bence ve çok şeyler yapılmıştır, yapılmaktadır. Ben de yapılanları az bulanlardanım. Ben üç devri bilirim; Abdülhamit'in İstibdat Devri'ni, Meşrutiyet Devri'ni, ondan sonra da kendi devrimizi bilirim; hem Kuvayimillie hem de Cumhuriyet Devri'ni. Buradan şimendifer kalkıyor, Tahran'a kadar gidiyor. O zaman şimendifer Konya'dan ileriye gitmiyordu. O vakit Ruslar, Sivas'tan öteye şimendifer yapmayı men ediyorlar. Kapitülasyonlar vardı o vakit. Bu fikri yıkmak lazım.

Devletin başında bulunanlar, memleket hakkında kâfi derecede umumiyetle kudret gösteremiyorlar dersiniz sizinle rahat rahat konuşurum ama Şark ve Garp meselesi şeklinde; "burada hiçbir şey yapılmamış, diğer yerlerde yapılıyor" meselesine gelince bunu çok tehlikeli bulurum, yoktur böyle bir şey. Şark vilayetlerinde kaç tane üniversite vardır. Yakın zamana

kadar orta mektep yoktu, iptidai mektep yoktu. Memleketi heyet-i umumiyesiyle düşünmenin aleyhinde değilim. Atatürk; Başvekil olarıktan bana direktif vermiştir, Van'da bir üniversite aç diye. Van'da mektep açılın mı, açılmasın mı diye gittiğim zaman etüt ediyorum; bana şunu söylediler: "Bırak üniversiteyi de bir ilk mektep, bir lise açılmasını istiyoruz. Şimdi üniversiteyle gidiyoruz ve adını da koyarak gidiyoruz. Urartu Medeniyeti'ni atasıyla orada uyandıracacağız, diye. Erzurum Üniversitesini açarken söylediğim açma nutkunda bu fikri ilan etmişimdir ve bunu da ben Atatürk'ten aldım. Demek ki "Memlekete ihanet etmek isteyen bir hükümet vardır başımızda", böyle şey görmüyorum. Baştakiler ihmal edebilir ama zorlayacağız, böyle Şark ve Garp mevhumunu kaldırmamız lazım.

- *Muhterem hocam; acaba Atatürk, Mîsâk-ı Millî sınırlarını kesin olarak çizmiş midir?*

Celâl Bayar: Mîsâk-ı Millî'nin esası, Harb-i Umumî bitip Mütareke yapıldığı zaman, bizim ordu nerde kalmış ise esas o olmuştur. Bunun için Mîsâk-ı Millî denilmiştir ve bu da Atatürk'ten gelmiştir. Erzurum Kongresi'nde düşünmüştür. Bundan sonraki sulh meselesinde Türkiye'nin hududu Mîsâk-ı Millî'yle olacaktır ve Kuvayımillîye de politika itibarıyla bu Mîsâk-ı Millî'nin tahakkukuna çalışacaktır. İstanbul Meclisi'nde kabul edilmiştir. İstanbul'da bir meclis açılmıştı. Oraya beni Saruhan'dan mebus seçmişlerdi. Orda benim imzam vardır. Daha evvel Kuvayımillîye'nin umdesidir diye kabul edilmiştir ve orada yine Kuvayımillîye namına imzama koydum. Sevr Muahedesi'ni biliyorsunuz. Sevr Muahedesi'nin içerisinde, bir Ermenistan kurulacaktır diye kayıt mevcuttur. Hudutları çizilmemiştir ama aynı zamanda da o zamanın politikasına göre bu hududu hakem olarak Amerika Reis-i Cumhuriyet olan zat çizecektir. Ve o vakit Trabzon, kurulacak Ermenistan'ın merkezi olacaktır. Trabzon'u da buraya bağlamak lazım mı, değil mi diye münakaşa olmuştur. Hâlbuki Ermeni yoktu orada, beş on tane Ermeni vardı. Musul, mütareke yapıldığı vakit bizdeydi. Bizim askerimiz Musul'un içindeydi. Orada Kolordu Kumandanı, kuvvetli bir komutan, Ali İhsan Paşa vardı. Mütareke imzalandıktan sonra bizim asker hangi şehirde ise o Mîsâk-ı Millî'nin hududu içinde kabul edilmiştir. İngilizler mütarekeyi kabul ediyorlar fakat sonradan doğrudan doğruya Ali İhsan Paşa'ya, o civarda olan bir İngiliz Kumandanıyla giderek, "Musul'dan çık, Musul'u terk et!" dediler. Ali İhsan Paşa kabul etmedi bunu o hezimet devrinde. Ali İhsan Paşa ordusuyla harp etti fakat İstanbul zaten perişan olmuştu, mağlup oldu, attılar. Lozan Sûlh konferansı'nda da kurtaramadık. Sebebi; petrol meselesi... Mîsâk-ı Millî budur.